

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא:

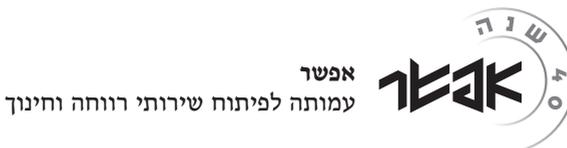
התנסות, התמכרות והחלמה:
משחקנות, הימורים וחומרים פסיכואקטיביים
בקרב ילדים, נוער וצעירים

עורכים-אורחים: פרופ' בל גבריאל-פריד ופרופ' מאיר טייכמן

כרך ל"ג • גיליון 59

טבת תשפ"ו — דצמבר 2025

יוצא לאור על ידי:

פתח דבר

בל גבריאל-פריד ומאיר טייכמן

הגיליון המיוחד יוצא במסגרת פעילותה של עמותת "אפשר" בכל הקשור לטיפול בנפגעי אלכוהול, הימורים והתמכרויות התנהגותיות נוספות. הוא עוסק במפגש של בני נוער ובוגרים צעירים עם חומרים פסיכואקטיביים, משחקנות והימורים ובוחר מפגש זה באמצעות עדשות מחקריות וקליניות. בעוד עבור חלק ניכר מבני הנוער והצעירים מפגש זה יהווה מעין משימה התפתחותית שבה באמצעות מעורבותם בהתנהגויות אלה הם מתנסים ובוחרים גבולות (Arnet, 2005), יהיו כאלו שכתוצאה ממעורבות זו יפתחו הפרעת התמכרות.

מחקרים אפידמיולוגיים נוהגים לסווג את מידת השימוש בחומרים פסיכואקטיביים ומידת המעורבות בהימורים ומשחקנות על פני רצף (Ferris & Wynne, 2001; Merikangas & McClair, 2012; Pontes et al., 2022; Tran et al., 2024). בקצה האחד של הרצף יהיו אנשים שאינם מעורבים כלל בהתנהגויות אלה, ואילו בקצה השני יהיו אנשים שיאובחנו כבעלי הפרעת התמכרות (Derevensky, 2012; Saunders & Latt, 2020); הפרעה זו מוגדרת כמכלול התנהגויות שמתפתחות בהדרגה, והן בעלות מרכיבים ביולוגיים, פסיכולוגיים וחברתיים המאופיינים בכפייתיות, אובדן שליטה ונזקים לפרט ולסביבתו (Thombs & Osborn, 2019). במשך שנים, ההתייחסות למונח זה התקשרה בעיקר לשימוש בעיית בחומרים פסיכואקטיביים. אולם ממצאים אמפיריים הצביעו על דמיון רב בין הפרעת שימוש בחומרים לבין הפרעת הימורים, ובהמשך גם להפרעת משחקנות, למשל שינויים ניורוביולוגיים או ליקויים במנגנונים קוגניטיביים (Brand et al., 2019; García-Castro et al., 2023; Potenza, 2008). בהתבסס על ממצאים אלו, הקהילה המדעית הכירה בשנת 2013 בהפרעת הימורים כהתמכרות ההתנהגותית הראשונה, והיא סווגה במהדורה החמישית של המדריך האבחוני והסטטיסטי להפרעות נפשיות כהפרעה הקשורה לחומרים ולהתמכרויות (American Psychiatric Association, 2013). בשנת 2019 הכיר ארגון הבריאות העולמי כהתמכרות ההתנהגותית השנייה (ICD-11) (World Health Organization, 2019).

על הרצף שבין מעורבות להתמכרות יהיו אנשים שיקחו חלק בפעילויות אלה בהקשרים חברתיים בלבד ולא יחוו כל נזק, ויהיו כאלו שיוגדרו כקבוצה בסיכון לפתח הפרעת התמכרות. אנשים הנמצאים בסיכון הם פרטים בעלי שילוב של מגוון משתנים ביולוגיים, אישיותיים וחברתיים שהוגדרו כגורמי סיכון, כגון: חיפוש ריגושים, דימוי עצמי ושליטה עצמית נמוכים והיעדר תמיכה חברתית (Devi & Singh, 2023; Gao et al., 2022; Moreira et al., 2023; Nawi et al., 2021).

אל מול הפרעת ההתמכרות והסבל הנגרם בעקבותיה, קיים אתגר ההחלמה. באופן מסורתי, החלמה מוגדרת כמעבר מחולי לבריאות (White, 2005). באופן המתכתב עם מודלים רפואיים, ההחלמה הותנתה במשך שנים בהתנזרות ובהפחתה של תסמינים. הגדרות עדכניות של מושג זה רואות בו תהליך של שינוי שבו מתקיים שיפור בהיבטים ביולוגיים, פסיכולוגיים וחברתיים, והן מתבססות על מגוון רחב של מדדים של איכות חיים ומעורבות של הפרט בקהילה (Ashford et al., 2019; Pickering et al., 2018; Pickering et al., 2020).

ההתבגרות והבגרות הצעירה (גילי 18–32) הם שלבים התפתחותיים שהוגדרו כגורם סיכון למעורבות בהתנהגויות בסיכון (Sisk & Gee, 2022; Willoughby et al., 2021). ארנט (Arnett, 2005), שהתמקד בגילאי 18–25, סיפק הסבר התפתחותי לשיעור הגבוה של אנשים בגילים אלה העושים שימוש בחומרים פסיכואקטיביים. לדבריו, מאפיינים התפתחותיים של תקופה זו, כגון: חקר הזהות, חוסר יציבות, התמקדות בעצמי, תחושה של הימצאות בין נערות לבין בגרות ותקופה של אפשרויות והזדמנויות, מהווים כר פורה לשימוש בחומרים. הסברים אלה רלוונטיים גם להתמכרויות התנהגויותיות.

המאמרים הנכללים בגיליון זה מתמקדים במספר היבטים של התנהגויות סיכון והתמכרות בקרב אוכלוסיות צעירות בישראל, והם כוללים שלושה נושאים מרכזיים: משחקנות, שימוש בחומרים פסיכואקטיביים והיבטים משפחתיים של ההתמכרות, הן של הורים לצעירים עם הפרעת הימורים והן של ילדים המתמודדים עם ההתמכרות של הוריהם. בכך הגיליון מציע מבט רב-ממדי, המשלב בין ממצאים אמפיריים לבין תובנות קליניות, עקרונות טיפוליים והקשרים חברתיים ותרבותיים.

שני המאמרים הראשונים עוסקים בהפרעת משחקנות בקרב בני נוער. מאמרה של דנה כץ סוקר את הידע המחקרי העדכני על משחקנות ומדגיש את המתח בין ההיבט החיובי של התנהגות זו לבין הסכנות של שימוש בעייתי, שעשוי להוביל להפרעה. המאמר סוקר בפירוט גורמי סיכון העשויים להוביל להפרעה זו, תוך אבחנה בין גורמים הקשורים לשחקן (מניעים למשחק, תכונות אישיותיות) לבין כאלו הקשורים למשחק (זמן המשחק, סוגת המשחק או המכשיר שבו נעשה השימוש). האבחנה בין גורמי הסיכון מעודדת הרגלי משחק בריאים ומתונים. הסקירה אף בוחנת את דרכי ההתערבות המקובלים כיום ומספקת המלצות להורים, אנשי חינוך וטיפול וקובעי מדיניות.

באופן המשלים את מאמר הסקירה, מאמרה של שירה סובול מציג מודל אינטגרטיבי לטיפול בהפרעת משחקנות, באמצעות תיאור מקרה. התיאור מדגיש את מורכבות ההתערבות, לצד חשיבות השילוב בין גישות טיפוליות שונות, כמו שימת דגש על עקרונות המודל המוטיבציוני והתבוננות במערכות יחסים משפחתיות באופן רחב יותר.

שני המאמרים הבאים מתמקדים בשימוש בחומרים פסיכואקטיביים. מאמרם של חגית בוני-נח ועמיתיה מציג תמונה עדכנית של שימוש נרחב בחומרים פסיכואקטיביים – קנביס, אלכוהול, MDMA, אסיד, קטמין, קוקאין, פטריות ועוד – בקרב בוגרים צעירים במסיבות טבע בישראל. המאמר אף מציג את תפיסותיהם של המשתתפים ביחס למטרה הנוכחת במקום ומדגיש את חוסר האמון של המשתתפים

במשטרה, את ההתנהגויות של מזעור הנזקים שהם נוקטים במהלך השימוש, כגון שתיית מים ותכנון מראש, ואת ההבדלים המגדריים ביחס לכל אלו. ההמלצה המרכזית של מאמר זה היא ליצור עבור המשתתפים במסיבות מתחם ייעודי, מאפשר ולא שיפוטי, אשר יגיש עבורם שירותים חיוניים, כגון סיוע נפשי וטיפול רפואי.

המאמר השני – של דניאל רכטמן ועמיתים, עוסק בחוויית ההחלמה ותפיסתה בקרב צעירים שחוו משבר פסיכוטי על רקע שימוש בחומרים פסיכואקטיביים. המאמר, שעושה שימוש במתודולוגיה איכותנית, משרטט שני פרופילים של צעירים שהחלימו, אשר כל אחד מהם מאגד בתוכו יחס שונה לחומרים פסיכואקטיביים ומוטיבציות שונות לשימוש ולהחלמה.

המאמר והסקירה שחותמים את הגיליון מתמקדים בבני המשפחה, שהם הנפגעים העקיפים, ומזכירים שהתמכרות אינה רק תופעה אינדיווידואלית, אלא תופעה מערכתית. הראשון, שנכתב על ידי נחום מיכאלי, הוא מאמר מן השדה, אשר מציג את ההתמכרות להימורים כמחלה משפחתית. המאמר, שמתמקד בעיקר בהורים, מציג עקרונות טיפוליים המכוונים לסייע להורים וצעירים כאחד.

הסקירה, שנכתבה על ידי מאיר טייכמן, מציגה את הספר "אני לא לבד" (I'm not alone: A teen's guide to living with a parent who has a mental illness), (of history of trauma, by: Michelle D. Sherman & DeAnne M. Sherman) שהוא מדריך לעזרה עצמית עבור מתבגרים החיים בצל הפרעה נפשית או התמכרות של הוריהם. הספר יכול לשמש כמדריך למטפלים ואנשי חינוך בעבודתם עם נוער וצעירים אלו.

גיליון זה מבקש להציע ראייה רחבה ומרובדת של ההתמכרויות והתנהגויות בסיכון, כתחום שבו נפגשים מדע, טיפול, תרבות וחברה. מטרתו הנוספת היא לקרב את הקורא הישראלי – אנשי מקצוע, מטפלים אנשים עם הפרעת התמכרויות ובני משפחותיהם וכלל הציבור, ולפתח שיח מקומי על תופעות אלה. בשעה שמחקרים רבים בישראל מתפרסמים באנגלית ומכוונים לקהילה האקדמית הבין-לאומית, עולה ביתר שאת הצורך בפיתוח זירה מקבילה – כתיבה בעברית המדברת על ההקשרים המקומיים אל קהילות הידע המקצועיות הפועלות בשטח ואל הציבור הרחב.

מדעי החברה והרווחה נוגעים לעומקן של שאלות פרטניות, אך גם חברתיות, קהילתיות ותרבותיות, המעצבות את מרקם החיים בישראל. לפיכך, השפה שבה נכתב המחקר איננה רק אמצעי תקשורת, אלא מרכיב מהותי בעצם ההבנה, הפירוש וההמשגה של המציאות. כתיבה בעברית מאפשרת לבטא דקויות תרבותיות, להציע קריאות חדשות של תופעות מוכרות ולפתח שיח מחקרי שמושרש בזירה המקומית. המאמרים המובאים בקובץ זה מדגימים כיצד כתיבה בעברית יכולה להוות גשר בין אקדמיה לשדה, בין תאוריה לפרקטיקה ובין חוקרים לעוסקים בטיפול, חינוך ומדיניות.

מקורות

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Pub.
- Arnett, J. J. (2005). The developmental context of substance use in emerging adulthood. *Journal of Drug Issues, 35*(2), 235–254. <https://doi.org/10.1177/002204260503500202>
- Ashford, R. D., Brown, A., Brown, T., Callis, J., Cleveland, H. H., Eisenhart, E., Groover, H., Hayes, N., Johnston, T., & Kimball, T. (2019). Defining and operationalizing the phenomena of recovery: A working definition from the recovery science research collaborative. *Addiction Research & Theory, 27*(3), 179–188. <https://doi.org/10.1080/16066359.2018.1515352>
- Brand, M., Rumpf, H.-J., Demetrovics, Z., King, D. L., Potenza, M. N., & Wegmann, E. (2019). Gaming disorder is a disorder due to addictive behaviors: Evidence from behavioral and neuroscientific studies addressing cue reactivity and craving, executive functions, and decision-making. *Current Addiction Reports, 6*(3), 296–302. <https://doi.org/10.1007/s40429-019-00258-y>
- Derevensky, Jeffrey L. (2012). *Teen gambling: Understanding a growing epidemic*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Devi, S., & Singh, S. (2023). Risk factors for drug addiction: A review. *Indian Journal of Health & Wellbeing, 14*(3), 383–387.
- Ferris, J. A., & Wynne, H. J. (2001). *The Canadian problem gambling index*. Canadian Centre on Substance Abuse. <https://jogoremoto.pt/docs/extra/TECb6h.pdf>
- Gao, Y.-X., Wang, J.-Y., & Dong, G.-H. (2022). The prevalence and possible risk factors of internet gaming disorder among adolescents and young adults: Systematic reviews and meta-analyses. *Journal of Psychiatric Research, 154*, 35–43. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2022.06.049>
- García-Castro, J., Cancela, A., & Cárđaba, M. A. (2023). Neural cue-reactivity in pathological gambling as evidence for behavioral addiction: A systematic review. *Current Psychology, 42*(32), 28026–28037. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03915-0>
- Merikangas, K. R., & McClair, V. L. (2012). Epidemiology of substance use disorders. *Human Genetics, 131*(6), 779–789. <https://doi.org/10.1007/s00439-012-1168-0>
- Moreira, D., Azeredo, A., & Dias, P. (2023). Risk factors for gambling disorder: A systematic review. *Journal of Gambling Studies, 39*(2), 483–511. <https://doi.org/10.1007/s10899-023-10195-1>
- Nawi, A. M., Ismail, R., Ibrahim, F., Hassan, M. R., Manaf, M. R. A., Amit, N., Ibrahim, N., & Shafuridin, N. S. (2021). Risk and protective factors of drug abuse among adolescents: A systematic review. *BMC Public Health, 21*(1), 2088. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11906-2>
- Pickering, D., Keen, B., Entwistle, G., & Blaszczynski, A. (2018). Measuring treatment outcomes in gambling disorders: A systematic review. *Addiction, 113*(3), 411–426. <https://doi.org/10.1111/add.13968>

- Pickering, D., Spoelma, M. J., Dawczyk, A., Gainsbury, S. M., & Blaszczynski, A. (2020). What does it mean to recover from a gambling disorder? Perspectives of gambling help service users. *Addiction Research & Theory*, 28(2), 132–143. <https://doi.org/10.1080/16066359.2019.1601178>
- Pontes, H. M., Schivinski, B., Kannen, C., & Montag, C. (2022). The interplay between time spent gaming and disordered gaming: A large-scale world-wide study. *Social Science & Medicine*, 296, 114721. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114721>
- Potenza, M. N. (2008). The neurobiology of pathological gambling and drug addiction: An overview and new findings. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363, 3181–3189. <https://doi.org/10.1098/rstb.2008.0100>
- Saunders, J. B., & Latt, N. C. (2020). Diagnostic definitions and classification of substance use disorders. In N. el-Guebaly, G. Carrà, M. Galanter, & A. M. Baldacchino (Eds.), *Textbook of addiction treatment: International perspectives* (pp. 91–113). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36391-8_8
- Sisk, L. M., & Gee, D. G. (2022). Stress and adolescence: Vulnerability and opportunity during a sensitive window of development. *Current Opinion in Psychology*, 44, 286–292. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.10.005>
- Thombs, D. L., & Osborn, C. J. (2019). *Introduction to addictive behaviors*. The Guilford Press. <https://lccn.loc.gov/2018041447>
- Tran, L. T., Wardle, H., Colledge-Frisby, S., Taylor, S., Lynch, M., Rehm, J., Volberg, R., Marionneau, V., Saxena, S., & Bunn, C. (2024). The prevalence of gambling and problematic gambling: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 9(8), e594–e613. [10.1016/S2468-2667\(24\)00126-9](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(24)00126-9)
- White, W. L. (2005). Recovery: Its history and renaissance as an organizing construct concerning alcohol and other drug problems. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 23(1), 3–15. https://doi.org/10.1300/J020v23n01_02
- Willoughby, T., Heffer, T., Good, M., & Magnacca, C. (2021). Is adolescence a time of heightened risk taking? An overview of types of risk-taking behaviors across age groups. *Developmental Review*, 61, 100980. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2021.100980>
- World Health Organization (2019). ICD-11: International classification of diseases 11th revision: The global standard for diagnostic health information. World Health Organization. <https://icd.who.int/en/>